6.3. ТАК ЗВАНА АНАФЕМА МОСКОВСЬКОЇ СЕКТИ «РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА» ПРОТИ ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ ІВАНА МАЗЕПИ ЯК МАНІПУЛЯТИВНИЙ СПОСІБ БОРОТЬБИ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

(Бедь, Віктор)

Понад триста років московськими політичними і церковними колами, всупереч догматичному вченню та канонічного права Православної Церкви, поширюється принизлива інформація про те, що нібито Іван Мазепа, Гетьман України, був підданий церковній «анафемі» за зраду московського царя-імператора Петра І.

Маючи на меті утвердити московсько-ординську імперську ідеологію «русского міра», російські правителі та їхні церковні сподвижники з Московського патріархату, від часів правління московського царя-імператора Петра І та до сьогоднішнього президента Російської Федерації комуно-кадебіста Володимира Путіна, всіляко намагалися і продовжують намагатися очорнити славне ім'я Івана Мазепи, видатного українського політичного, державного та військового діяча, Гетьмана України (1687–1709), покровителя і благодійника Української Православної Церкви, борця за національну і державну незалежність України в другій половині XVII — на початку XVIII століть, праведника.

Щоб дати правильну відповідь на запитання, чи була чинною виголошена 12 листопада 1708 року Патріаршим місцеблюстителем Російської Православної Церкви митрополитом Рязанським Стефаном Яворським за наказом московського царя-імператора і безбожника Петра І так звана *анафема* на адресу Гетьмана України Івана Мазепи, — слід бодай коротко оглянути події українського державно-політичного життя, віхи діяльності Гетьмана України Івана Мазепи та особливості канонічно-правового статусу Української Православної Церкви у другій половині XVII — на початку XVIII століть.

Сьогодні, в умовах віроломної широкомасштабної військової агресії путінсько-гундяєвської Російської Федерації проти української нації, Держави Україна та Православної Церкви України (2014–2023), особливого значення набуває необхідність правдивого висвітлення історії життя й діяльності Івана Мазепи, Гетьмана України, його місця і ролі у боротьбі за утвердження національної і державної незалеж-

ності України в другій половині XVII — на початку XVIII століть. Водночас питання так званої московської церковної *анафеми* щодо Івана Мазепи є актуальним і для Православної Церкви України як правонаступниці Української Автокефальної Православної Церкви та Української Православної Церкви Київського патріархату, які зазначену «анафему» ніколи не визнавали, оскільки згідно з догматичним ученням Православної Церкви й канонічного права вона не є чинною з моменту її виголошення.

Іван Мазепа і його епоха

4 серпня 1687 року, коли український народ переживав украй важкі політичні та економічні наслідки від періоду так званої великої руїни, Іван Степанович Мазепа був обраний Гетьманом України (разом з цим Гетьманом як Лівобережжя, 1687–1709 рр., так і Правобережжя, 1704–1709 рр.) і пробув главою Держави Україна незмінно впродовж двадцяти двох років. Походив Іван Мазепа зі шляхетського роду Мазеп-Колединських герба Курч із Київщини, згодом був проголошений і князем Священної Римської імперії (1707–1709). Іван Мазепа входив у число найосвіченіших і висококультурних правителів Європи свого часу. Освіту він здобув у Києво-Могилянській академії, після чого продовжив навчання на Заході. Він відвідав Голландію, Німеччину, Францію та Італію. Потім служив при польському королівському дворі. Гетьман володів польською, німецькою, італійською та російською мовами, міг спілкуватись на французькій, голландській і татарській мовах. Добре знав латинь.

За характеристиками його сучасників в Україні та за її межами, Гетьман України Іван Мазепа мав природний хист державного діяча і вправного дипломата, був, безсумнівно, відданим патріотом української нації та охоронцем української державності. Майже двадцять років Гетьман Мазепа був послідовним і вірним політичним та військовим союзником Московського царського престолу, саме рівноправним військово-політичним союзником, а не підданим московського царства. Водночас Україна зберігала свою державність і незалежність в управлінні та територіальну цілість і суверенітет. Так, коли Іван Мазепа зрозумів, що Петро І, як великий московський самодержавець, будує велику імперію і тому ставить собі за мету зліквідувати державну незалежність України та гетьманське управління в ній, Гетьман України був вимушений переглянути основи військово-політичних відносин із московією. За таких нових геополітичних

умов, які загрожували збереженню української державності, Іван Мазепа як Гетьман України приймає правильне політичне рішення про необхідність укладення нового військово-політичного союзу з могутньою на той час Швецією на чолі із молодим королем Карлом XII. Це був крок політичного діяча і керманича України, зроблений в інтересах збереження її державності та незалежності. Та сталось не так, як було задумано. Поразка шведських та українських військ у битві з московськими військами під Полтавою обернулася перемогою для Московського царства з подальшим утвердженням її імперської державності й поразкою для України, її розділенням, втратою незалежності та територіальної цілісності на тривалий час — понад триста років поспіль.

Іван Мазепа і Православна Церква

Перебуваючи при гетьманській владі, Іван Мазепа дбав про розвиток Православної Церкви в Україні й увійшов у її історію як один із найбільш щедрих жертводавців свого часу. Між Українською Православною Церквою та Іваном Мазепою ніколи не існувало жодного непорозуміння чи конфлікту. Не впадав Гетьман України також ні в церковні розколи, ані в єресі. І ці факти є незаперечними. За його власні кошти (і мова йде не про один мільйон золотих) або за його сприяння в Україні було збудовано і відновлено десятки храмів, монастирів, лікарень та шкіл. Наприклад, у Лаврському храмі Різдва Пресвятої Богородиці у Києві, збудованому на кошти Івана Мазепи, й по сьогодні відправляють богослужіння. Особливу увагу, опіку та матеріальну підтримку Іван Мазепа надавав Києво-Печерській лаврі. Одночасно він був великим благодійником і жертводавцем для православних за межами України, зокрема Константинопольської Православної Церкви, на Святій Землі (у Палестині) та Святій горі Афон (на території сучасної Греції).

Українська геополітика та церковне питання в Україні у другій половині XVII — на початку XVIII століть

Незважаючи на здобуту перемогу в російсько-шведській битві під Полтавою (27.06.1709), яка одночасно стала й російсько-українською війною, московський цар Петро I, що почував себе вже не просто самодержавцем московського царства, а імператором великої і неподільної нової Російської імперії (не плутати з історичною Руссю-Україною), зрозумів, що український народ не відмовився і не від-

рікся від свого природного права на збереження незалежності своєї Держави Україна. Зрозумілим було і те, що доти, поки Україна зберігатиме незалежну гетьманську владу, носії якої є прямими спадкоємцями історичної державної влади Русі та вільно обираються українським козацтвом, мріяти про входження України до складу нової Російської імперії є справою даремною. Тож аби зломити український національний дух і національну самосвідомість, для московського царя Петра І було замало перемоги під Полтавою, жорстокого масового знищення українського козацтва, духовенства та мирного населення, що підтримували незалежність Держави Україна та свого правителя — Гетьмана України Івана Мазепу, цілковитого руйнування, пограбування та знищення козацької столиці Батурина. Необхідно було більшого: морального приниження і духовного пригнічення глибоко віруючого православного українського люду, щоб на століття породити в української нації та її нащадків відчуття провини у нібито зраді «Божого помазаника» — московського царя, а відтак нібито й самої Святої Православної Церкви. Тож саме ці політичні фактори і лягли в основу інсинуації відсторонення від влади і так званого відлучення від Церкви Гетьмана України Івана Мазепи за наказом московського царя і безбожника Петра І.

Водночас доцільно звернути увагу на таке:

1. На період гетьманського правління Івана Мазепи Держава Україна перебувала у військово-політичному союзі з Московським царством, проголошеному ще за Гетьмана України Богдана Хмельницького (1654) та надалі оформленому письмовим договором за правління Гетьмана України Юрія Хмельницького (1659). Згідно з цим військово-політичним союзницьким договором Україна не зрікалася своєї державної незалежності та не позбавлялася своїх суверенних прав, мала свою систему державного управління й порядок її формування, власні судоустрій, армію, грошову одиницю та проводила власну міжнародну дипломатичну політику. Населення українських земель належало до підданства Гетьманської Держави Україна, а не Московського царства. Тож як Гетьман України Іван Мазепа, так і українське населення були підданими не Московського царя, а підданими Гетьманської України, а окремі з них, на договірних засадах, перебували тільки на службі у Московського царя. Водночас окремі представники Гетьманської Держави Україна перебували і на службі у Шведського та Польського королів, Турецького султана (на службі, а не в рабстві). Разом з цим Держава Україна

мала як союзницькі, так й інші міжнародні договори з багатьма державами світу, а не виключно з Московським царством. Такі були геополітичні реалії, в яких опинилась Україна в другій половині XVII — на початку XVIII століть. І цей тогочасний український геополітичний фактор є надзвичайно важливим для правильного розуміння вищезазначеної проблеми. Відповідно, Гетьман України Іван Мазепа був не прямим підданим московського царя Петра І, а його рівноправним військово-політичним союзником, залишаючись одночасно суверенним правителем незалежної Держави Україна.

2. Після перепідпорядкування у 1686 році Української Православної Церкви (з центром Митрополії у Києві та духовній єдності з Константинопольським патріархатом) Російській Православній Церкві, всупереч нормам канонічного права, українські православні, їхнє духовенство і єпископат опинилися в церковно-духовному полоні Московського патріархату. Водночас до 1721 року Українська Православна Церква з центром Митрополії у Києві канонічно зберігала свій автономний статус самоуправління і не підлягала прямому підпорядкуванню ні Московському патріархату, ні Московському царю.

3. Згідно з догматичним ученням Православної Церкви та нормами канонічного права, Церква не має права і не повинна порушувати встановлений церковний порядок щодо самоорганізації свого церковного життя та самоуправління. Відповідно, політична влада держави не має права втручатися у внутрішні справи Церкви та насаджувати свою політичну волю церковній ієрархії.

Догматичні та канонічні підстави визнання недійсності так званої анафеми московської секти «Російська Православна Церква» щодо Івана Мазепи, Гетьмана України

Зважаючи на догматичне вчення і положення норм канонічного права Православної Церкви, так звана *анафема* Російської Православної Церкви щодо Івана Мазепи, Гетьмана України, є недійсною з моменту її виголошення 12 листопада 1708 року з огляду на вказані нижче підстави.

По-перше, слід зазначити, що таке суворе покарання, як відлучення від Православної Церкви можливе тільки за вкрай важкі злочини перед Святою Церквою Христовою, якими можуть бути: свідоме створення глибоких церковних розколів та впадання в засуджену Церквою єресь. Чи був православний Іван Мазепа розкольником в церковно-

му житті, а чи впадав у єресь? Однозначно, ні. Це твердження є за своєю суттю та історичною правдою аксіомою, яку впродовж століть ніхто не намагався і не намагається спростувати чи поставити під сумнів. Як сам Іван Мазепа, так і його рід були глибоко віруючими православними, зокрема його мати Марина Мазепа (удовівши) прийняла чернечий постриг із іменем Марія Магдалина і стала ігуменею Києво-Печерського Вознесенського і Глухівського Успенського дівочих монастирів, чернечий подвиг несла і рідна сестра Гетьмана — Олександра.

По-друге, порушене питання щодо можливості застосування анафеми стосовно того чи іншого вірника Церкви Христової повинно виходити із лона самої Церкви, до якої він належить, й ухвалюватися соборно. Особливо ретельно цього порядку слід дотримуватись у тих випадках, коли мова йде про державних правителів, яким, зокрема, і був Гетьман України Іван Мазепа. Адже державний правитель є не тільки простим громадянином своєї держави та вірником Церкви, але й символом державної влади та визнаним й офіційним представником всього народу, що входить до складу тієї чи іншої держави, а відтак — «Божим помазаником». Поспішність, помилковість чи недотримання догматичного вчення та норм канонічного права Православної Церкви в питаннях накладення анафеми на державного діяча може призвести до руйнування християнського миру, взаємозлагоди і спокою як у самій державі, так і в самій Церкві Христовій та призвести до породження нових розколів та єресі.

Чи ініціювала питання про накладення анафеми на Івана Мазепу Українська Православна Церква з центром Митрополії у Києві чи Російська Православна Церква? Історичні джерела дозволяють нам дати однозначну та впевнену відповідь на це запитання — ні. Ініціатором відлучення Івана Мазепи від Російської Православної Церкви виступив його політичний супротивник, правитель іншої держави — московський цар і безбожник Петро І, що не відповідає догматичному вченню та нормам канонічного права Православної Церкви.

31 жовтня 1708 року московський цар і боговідступник Петро І звертається з посланням до Патріаршого місцеблюстителя Російської Православної Церкви митрополита Рязанського Степана Яворського в якому наказує (навіть не просить): «Того ради изволте онаго (Івана Мазепу — В. Б.) за такое ево дело публично в саборной церкви проклятию предать». Тож, як бачимо, ні Українська Православна Церква з центром Митрополії у м. Київ, ні навіть Російська Православна

Церква та ієрархія не ініціювали анафемування Івана Мазепи, Гетьмана України, оскільки для цього не було жодних канонічних підстав.

По-третє, від підписання акта про нібито обрання нового Гетьмана України (проведеного в листопаді 1708 року під примусом московського царя Петра І в Глухові) та проведення так званого *анафемування* Івана Мазепи відмовився Митрополит Київський, Галицький і всієї Малої Русі Йоасаф Кроковський. До того ж так звана *анафема* щодо Івана Мазепи, Гетьмана України, ніколи не визнавалася і не визнається жодною іншою Помісною Православною Церквою у світі, окрім так званої Російської Православної Церкви.

Разом з цим варто зауважити те, що й самою Російською Православною Церквою так звана *анафема* стосовно Івана Мазепи ніколи не ухвалювалася соборним рішенням цієї релігійної організації, як цього у таких випадках вимагають норми канонічного права. Отож її неканонічне виголошення 12 листопада 1708 року залишається цілковито на совісті Патріаршого місцеблюстителя Російської Православної Церкви митрополита Рязанського Стефана Яворського та тих окремих архіреїв Московського патріархату, які розіслали від свого імені відповідні послання до православних вірників Московського царства та України на вимогу Московського царя і боговідступника Петра І.

По-четверте, згідно з правилом ІІІ святого Кирила, архієпископа Олександрійського (близько 377–444 рр.), будь-який «чин», що вчиняється архіреєм «через страх або під погрозами», є нечинним із моменту його вчинення. У випадку із Іваном Мазепою тільки відверто упереджена людина може стверджувати, що з боку московського царя і боговідступника Петра І не було прямого втручання у внутрішньоцерковні справи та грубого політичного примусу щодо спонукання окремих архіреїв Російської Православної Церкви проголосити у неканонічний спосіб так звану *анафему* Гетьману України. Відповідно, за таких умов ця «*анафема*», згідно з нормами канонічного права, є недійсною з моменту її проголошення.

Окрім того: в 1801 році чин Православ'я Російської Православної Церкви був суттєво скорочений, в ньому перераховувались тільки самі єресі, без нагадування імен єретиків, а ім'я Івана Мазепи згадувалось серед імен «державних злочинців» (хоча як підданий України та її Гетьман, держаним злочинцем перед своєю державою він ніколи не був; до того ж це знову ж таки політичний, а не канонічний аспект питання); у редакціях чинів Православ'я Російської Православної Церкви 1850 року (Московському) та 1869 року (Санкт-Петербурзько-

му) за рішенням російського Святішого урядуючого синоду ім'я Івана Мазепи було вилучено з переліку «державних злочинців»; із другої половини XIX століття мали місце випадки звернень із боку української інтелігенції, що перебувала на російській імперській службі, з вимогою розв'язати питання щодо зняття прокляття з Гетьмана України Івана Мазепи. Навіть Московський імператор Микола I, перебуваючи в Україні, звернув увагу на абсурдність положення, коли в українських православних храмах щодня молилися за спокій душі Івана Мазепи, Гетьмана України (як ктитора цих храмів), а в неділю Православ'я, за вказівкою імператорів Російської імперії та ієрархії Російської Православної Церкви, його проклинали.

По-п'яте, з відновленням Патріаршого устрою в Російській Православній Церкві, який, усупереч церковним канонам, був ліквідований московськими царем-імператором і боговідступником Петром I у 1721 році, після падіння царського самодержавства в Російській імперії (лютий 1917 р.) у Москві розпочав роботу Помісний Собор Російської Православної Церкви (1917–1918 рр). 27 лютого 1918 року Собор вніс зміни до чину Православ'я, вилучивши з його тексту згадки про тих, що виступали проти російських царів. Таким чином, цим соборним рішенням Помісного Собору Російської Православної Церкви було скасовано всі «політичні» анафемування, що були введені й проголошені за часів правління московського царя-імператора і боговідступника Петра I та інших російських монархів. 10 липня 1918 року за часів правління Гетьмана України Павла Скоропадського (вихідця із царського роду) на Софійській площі в Києві з відома Святішого Тихона, Патріарха Московського і всієї Росії, з благословення митрополита Київського Антонія на чолі з єпископом Черкаським Назарієм (вихідцем із дворянського роду, колишнім ченцем Києво-Печерської лаври) духовенством було відправлено прилюдну поминальну панахиду за спочилим у Бозі Гетьманом України Іваном Мазепою, що є свідченням того, що для її відправлення не вбачалося жодних канонічних перепон.

На жаль, подальша окупація та розділення України московським комуністично-радянським окупаційним режимом Союзу РСР/КПРС на кілька десятиліть відкинули нормальний процес відродження і розвитку нашої Держави Україна та Української Церкви. З метою поширення новітньої московсько-ординської імперської ідеології «русского міра» й придушення прагнень української нації до відновлення своєї державної незалежності ім'я Івана Мазепи і надалі, вже в комуністично-радянській історіографії, піддавалося шельмуванню

та прокляттю, зокрема через підконтрольний Комуністичній партії Радянського Союзу та Комітету державної безпеки Союзу РСР Московський патріархат. Така ж ганебна й безпідставна політика щодо очорнення славного імені Іван Мазепи, Гетьмана України, проводиться в Російській Федерації і на сьогодні, за правління комуно-кадебівського тоталітарного режиму Володимира Путіна та керманича Російської Православної Церкви Патріарха Кирила Гундяєва.

По-шосте. Не можна не зазначити й те, що жодна Помісна Православна Церква у світі, окрім неканонічної Російської Православної Церкви, в особі окремих її архієреїв, ніколи не анафемувала Івана Мазепу і не заявляла про те, що визнає таку анафему. На могилі Гетьмана України Івана Мазепи (на території Румунії) місцеве православне духовенство завжди звершувало по ньому заупокійні богослужіння. А 17 лютого 1933 року і Синод Помісної Автокефальної Православної Церкви в Польщі (тоді ця Церква охоплювала й частину сучасної України) постановив, що дозволяє і благословляє відправляти богослужіння за упокій душі Гетьмана України Івана Мазепи.

Посмертне молитовне вшанування світлої пам'яті Івана Мазепи, Гетьмана України, незмінно проводилося ієрархією та духовенством Української Автокефальної Православної Церкви (1917–2018), Української Православної Церкви Київського патріархату (1992–2018) та духовенством Ужгородської української богословської академії УПЦ МП (2002–2014), а з 15 грудня 2018 року проводиться ієрархами й духовенством Православної Церкви України.

Виходячи із вищевикладеного та зважаючи на догматичне вчення та положення норм канонічного права Православної Церкви, так звана *анафема* московської (і неканонічної!) секти «Російська Православна Церква» щодо Івана Мазепи, Гетьмана України, від 12 листопада 1708 року, що була виголошена одноособово Патріаршим місцеблюстителем Російської Православної Церкви митрополитом Рязанським Степаном Яворським та надалі окремо взятими московськими церковними ієрархами за наказом московського царя і безбожника Петра I, — є недійсною з моменту її виголошення і є, по суті, маніпулятивним знаряддям боротьби московитів проти української державності.

Список використаних джерел та літератури

1. Ректор УУБА Віктор Бедь: «Анафема» гетьману Івану Мазепі з точки зору канонічного права не є чинною. Закарпаття.net.ua, 05 червня 2009. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/41381-Rektor-UUBA-Viktor-Bed-Anafema-hetmanu-Ivanu-Mazepi-z-tochky-zoru-kanonichnoho-prava-ne-ie-chynnoiu

2. Повість про правду і кривду: з історії про анафему Мазепи. Релігія в Україні, 04 червня 2009. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/517-povist-pro-pravdu-i-krivdu-z-istoriyi-pro-anafemu.html

3. Гетьман Мазепа і місцеблюститель патріаршого престолу. Релігія в Україні, 19 травня 2010. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/4578-getman-mazepa-i-misceblyustitel-patriarshogo-prestolu.html

4. Мацьків Теодор. Справа княжого титулу гетьмана Івана Мазепи. Релігія в Україні, 11 жовтня 2011. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/12392-sprava-knyazhogo-titulu-getmana-ivana-mazepi.html

5. Іван Мазепа: «Візьміться всі за руки!..» Передвиборча програма гетьмана. Релігія в Україні, 28 лютого 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/15054-ivan-mazepa-vizmitsya-vsi-za-ruki-peredviborcha-programa-getmana.html

6. В УПЦ заперечують чинність анафеми на гетьмана Івана Мазепу і моляться за його упокій. Релігія в Україні, 21.03.2013. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/21220-v-upc-zaperechuyut-chinnist-anafemi-na-getmana-ivana-mazepu-i-molyatsya-za-jogo-upokij.html

7. Тарапон О. Мазепа Іван // Енциклопедичний словник символів культури України / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М., 2015. С. 468. — 912 с. ISBN 978-966-2464-48-1

8. Korrespondent.net. В УПЦ МП нагадали, що анафема на гетьмана Івана Мазепу недійсна (рос.). Кореспондент. net, 22 березня 2013. URL: https://web.archive.org/web/20131002220248/http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/1529738-v-upc-mp-nagadali-shcho-anafema-na-getmana-ivana-mazepu-nedijsna

9. Архимандрит УПЦ МП доказывает отсутствие анафемы на Мазепу. Обозреватель. Обозреватель, 22 марта 2013. URL: https://web.archive.org/web/20131029214435/http://obozrevatel.com/politics/72503-arhimandrit-upts-mp-dokazyivaet-otsutstvie-anafemyi-na-mazepu-i-molitsya-za-ego-upokoj.htm

10. Цензор.НЕТ. «Мазепа помер як вірний Матері-Церкви Вселенського патріархату!» — архієпископ Тельміський Іов (Геча). Цензор.НЕТ (укр.), 18.06.2018. URL: https://web.archive.org/web/20190425213301/https://censor.net.ua/ua/news/3086742/mazepa_pomer_yak_virnyyi_materitserkvy_vselenskogo_patriarhatu_arhiyepyskop_telmiskyyi_iov_gecha

11. Вселенський патріархат вважає анафему Мазепи неканонічною. https://ukr.lb.ua/. Лівий берег. 17 вересня 2018. URL: https://ukr.lb.ua/news/2018/09/17/407759_vselenskiy_patriarhat_vvazhaie.html